

”براہوئی انشائیہ“ نا تحقیقی و تنقیدی تبصرہ غاتا اسہ جاچ اس۔

☆ عبدالطیف بنگلوی

ABSTRACT.

Prose-writing is a style of the literature which has been carried out in each and every neighboring languages of the Brahui speaking people. Being a style of literature, prose-writing differentiates itself from fiction writing in different stages.

The history of prose-writing is not so long in the Brahui literature, but it has enriched one of the major portions of the Brahui language. Prose-writing started in the early days of 1970, when Kamil al Qadri's "Širox" was published. This was the basic book which opened the doors for the forthcoming prose-writers of the Brahui literature. The Brahui prose-writing a clear picture of the Brahui society and psyche.

In this paper, all aspects of the prose concerning to the Brahui literature will be discussed in detail and it will be shown that how the prose writing has been effective in the Brahui literature.

ہرزبان و ادب نا اراخ مریرہ۔ اسہ ادب لطیف (Light Literature)، ایلو سنجیدہ ادب یا

لٹریچر Serious Literature ولدا ”ادب لطیف“ فی ارا صنف مریرہ:

۱۔ شعری صنف۔

۲۔ نثری صنف۔

شعری صنف ٹی غزل، حمد، نعت، مثنوی، قصیدہ، لوک شاعری، رباعی، مرثیہ (مودہ)، چار بندی، سامیٹ، پابند نظم، آزاد نظم و پین او ارء۔

نثری صنف ٹی افسانوی ادب (Fiction) ناپاسک آک ڈھنکھ داستان ڈرامہ، ناول، افسانہ، شامل ء۔ غیر افسانوی ادب ٹی فلشن آن بیدس ایلو غٹ صفاک ڈھنکھ مضمون، مقالہ، انشائیہ، مکتوب، تبصرہ، ترجمہ، بوگ شوگ، سفر نامہ، آب بیتی (تین تد) نثری نظم، سوانح عمری، و پین شامل ء۔

ہندن سنجیدہ یا ماخول آ ادب ناہم اراش ء:

۱۔ علوم ۲۔ سائنس

”علوم“ ناہم چندی بشخ آک ء، ڈھنکھ عمرانیات، منطق، معاشیات، تاریخ، فلسفہ، اخلاقیات و پین پین۔“
ولد سائنس نا قسم آتیشی کیمیا، طبعیات، نباتات، حیوانات، فلکیات، ارضیات و پین شامل ء

انشائیہ:-

انشائیہ نثری ادب نا اسہ خاص ء مصنف سے، ایکہ تینا خاص انگا اسلوب و سر حال آ تا رڈٹ اسہ جتا ء مقام و درو شم کس تنک۔

معلوم تحقیق نارڈٹ انشائیہ ناہندا ء تنوک آفرانیسی مفر موٹین پانتلک، ایکہ تینا ذاتی و انفرادی آ تجربہ غاتے ماہرانہ و فنکارانہ بیرشت تون "Essai" نا پٹ پیش کرے۔ ولدا دا اصلاح دتخہ بدل مرسا انگریزی ادب ٹی "Essay" نا پٹ نت تنخا و چندی انگریز نوشتہ کاراک ہندا پٹ تینا انشائی تحریر آتے مونی الیتر و لے نقد نگاراک دا اصلاح آ اعتراض ہر فیئر کہ Essay کس مضمون کن نہ موزوں و صحیح مرنگ کیک و لے انشائی تحریر آتے کن نا مناسب ء۔ گڑ او فک دا نا اسہ جتا ء شناخت سے ناسیونج ء کر سا Personal Essay وادکان گڈ جاگہ جاگہ داد Light Essay نا پٹ درستی راستی کریر۔

اردو انشائیہ نگار آتے آن گڑ اس نوشتوک آک "لائٹ ایسے" ء "انشائے لطیف" نا پٹ اردو ادب ٹی نہہ و پبہ کریر۔ ہندن گڑ اس نوشتوک آک "شعر منشور" نا سر حال آتوں رسالہ و جریدہ غاتے ٹی تینا انشائی تخلیق آتے

چھاپ کر فیر۔

گڑاس نقاد آک "شعر منشور" وژنا نوشته غاتے ٹیگورنا نوشته غاتون ہم رنگ خیال کریر۔ عانجت داس کہ منہ وخت اسکان دانوشته غاک "ٹیگوری ادب" ناپٹ پی مسر۔ ہندار و نوشتهو کا ک داصنف و پین چندی اصلاحی پین تمون درستی راتی کرفنگ ناجیرت کریر۔ نیٹ بھاز تنقید و متاماری آن گڈ ذہن انکا نوشته غاتے "انشائیہ" ناپین تنزگا۔

اردو انشائیہ نا اینونا دروشم 1940ء، داواکان دستخه مست رواج ہلک، و لے داکان بھاز مست قطب شاہی دربارنا تاریخ ٹی ملا و جہی و ملا غواصی ناپٹک ادبی محاذ آبریرہ، داہتر تو ماک انشائی تحریر آ تا ذی آپک تاژ کریرہ۔ اینو انشائیہ نگار آتے آن گڑاس ملا و جہی و موتین و بیکین نا ہم "عصر" پارہ۔ دافتے آن بیدس عبدالخلیم شرر، سجاد حیدر یلدرم، خواجہ حسن نظامی، سر سید احمد خان، مولانا محمد حسین آزاد، مولانا حالی، علامہ شبلی، مرزا اسد اللہ خان غالب، میر مہدی مجروح، مولوی ذکا اللہ دہلوی، میر ناصر علی دہلوی، ڈپٹی نذیر احمد، مولوی احمد دین، مولوی عزیز مرزا، سر شیخ عبدالقادر، شیخ محمد اکرم، سلطان حیدر جوش، تاجور مجیب آبادی، کیف مراد آبادی، ابوالکلام آزاد، نیاز فتح پوری، و پین مسکوئی اردو نوشتهو ک آ تا نوشت آتے ٹی انشائی دروشم خٹنگ۔

پاکستان نا وجود آن پدنا اردو انشائیہ نگار آتے ٹی ڈاکٹر وزیر آغا، مشکور حسین یاد، نظیر صدیقی، انور سدید، جمیل آزر، مشتاق قمر، غلام جیلانی اصفہر سلیم آغا قزلباش، اکبر حمیدی، رام لعل نا بھوٹی، محمد یوسف بٹ، حامد برگی، کامل القادری، و پین چند یک شہرت ہر فیر۔

سید کامل القادری ہمواسٹ اگا غیر براہوٹی انشائیہ نگار ایکہ براہوٹی ادب ٹی انشائیہ ناصنف و درستی راستی کرے۔ اردو ٹی مرحوم نا بیچ انشائیہ ڈٹ نوٹ، سریش کادرخت، ہارڈ بیڈ، آگنی و واپسی بھاز شون ہلکر۔ براہوٹی ٹی "شروع" ناپٹ او نانثری کتاب کس چھاپ مس ہرائی ایلو نوشته غاتے آن بیدس منہ انشائیہ ہم اریر۔ دا کتاب سید کامل القادری و غیر براہوٹی ادب ٹی اولیکو انشائیہ نگار پارے۔

تعریف:-

"انشاء" عربی نالفظ کسے و "انشائیہ" اردو زبان ناصحی اصلاح پاننگ۔ وے لغوی معنی نی واما مطلب و دھن نوشتہ کندگانے: انشاء تون منسوب آجملہ، غیر سنجیدہ جملہ یا ہمو جملہ ہرائی دروغ و راست شک گمان مف (۱) داژان بیدس انشائیہ تا بے کچ تعریف آک مسنو۔ ہر نوشتہ کاردا صنف ناجتا و تعریف کس کرینے۔ ہر افنے آن گڑاس داوڑے۔

ادبی اصلاحات تا مرتب انور جمال نوشتہ یک:

"انشائیہ ایک ایسی نثری تحریر ہے جس میں دانشمندانہ گفتگویی اور متنوع انداز اختیار کر کے زندگی کے معمولی واقعات و متعلقات سے لے کر اہم اور خصوصی حوالوں تک گفتگو کی جائے اور مانوس اشیاء کے نامانوس پہلو تلاش کئے جائیں۔ انشائیہ میں ذات کا حوالہ بڑا اہم ہے۔" (۲)

ڈاکٹر عبدالرزاق صابر پاننگ:

"انشائیہ ہو گچین آتحریر مریک کہ ہر انیام کسر آن شروع مریک۔ نیام کسر آکنیک، یعنی تحریر کہ ہراوخت خوانو کا اودے خوانے تو اودا محسوس کے کہ دا جاگہ غادادے شروع مروئی الو۔ ہندن ہراوخت ختم مرے تو خوانو کا دا پائے داڑے دادے ختم روئی الو۔" (۳)

جو ہر برا ہوئی انشائیہ تا تعریف و دالفظ آتے ٹ یک:

"انشائیہ بیوسی نی ہلنگوک ء بندغ سے نافطری آخواست مریک۔" (۴)

ایلو تعریف و دھن یک:

"بے اختیاری اٹ نوشتہ کرو کا ہمو تحریر کہ بھاز سنجیدہ مرے۔" (۵)

حاجی عبداللطیف بنگلوی "انشائیہ تا تعریف و دھن یک:

"غیر سنجیدہ غا ہمو تحریر ایک خیال و غیر جانبداری تون کھوسی تر سا سنجیدگی ناپارہ غا ہڑ سے۔" (۶)

وے سید مشکور حسین یاد دا پاننگ:

”انشائیہ نا تعریف لفظ آتے ٹی مفک انشائیہ نا تعریف یا تو انشائیہ خوانگ عیا انشائیہ لکھنگ۔“ (۷)

براہوئی انشائیہ نامزاج:-

انشائیہ نامزاج نارداٹ جو ہر براہوئی پانک:

”ہمو انشائیہ صحیح انشائیہ ارے کہ ہر ابولی ٹی نوشتہ مرے، ہمو بولی نامزاج او ٹی شامل مرے۔“ (۸)

پروفیسر ڈاکٹر عبدالرزاق صابر سر پرہ نوشتہ یک:

”انشائیہ تحریر تینا اسہ خاصو مزاج سے ناسوب آن مضمون آن جتا خیال کنتلک۔ انشائیہ نگار خاصو مقصد یا اصلاح کن قلم ارفک و کسے صلاح و سوچ لیتک۔ انشائیہ اسہ عجوبہ صنف نثر کسے و دانابجو راہندس اڈ تنگ تنے۔ و لے داڈان بیدس ام انشائیہ تحریر تینا مخصوص مزاج ناسب آن مر آن چائنگ۔“ (۹)

موصوف ولد نوشتہ یک:

”انشائیہ تحریر اٹ کل آن بھلا ہیت دادے کہ او ناول، افسانہ یا مضمون آن جتا ڈ رنگ کس تنک و انشائیہ تحریر نا کامیابی و سر سہی ناسب تینٹ انشائیہ نگار نامزاج ء کہ او انت وژ نا انشائیہ تحریر نوشتہ یک“ (۱۰)

رحیم ناز صاحب، براہوئی انشائیہ نامزاج ء دھن پاش یک:

”انشائیہ نا کل آ بھلا صفت ہند دادے کہ او منہ لفظ ٹی ماضی حال و مستقبل نا پتے یک۔ دھنک ای تینا کنڈان اسہ مثال اس پیش کیوہ“ اسہ صوفی او بندغ کسے آن اسٹ ہر فے کہ نم صوفی و ملاک انتے ہیہن ء ہیج بینرے؟ تو صوفی صاحب داپارے: وانا اراقا کدہ ء۔ اسہ داڈالپ مر آن خنتلک، ایلو داقبرائی ہم نن تون سنگت ء“ (۱۱)

حاجی عبدالطیف بنگلوی نوشتہ یک:

”کنے بھازو معلوم مس کہ ہر گزائی ارا پہلو مریرہ، اسہ۔ ”مرئی“ ایلو ”غیر مرئی“! مرئی ء تونن پھاش کنتگ و بیان ٹی ہترنگ کیند۔ و لے غیر مرئی ء بیرہ محسوس کیند۔ ہندا مسئلہ دا کاریم نا وختا کنا مون آ بس کہ انشائیہ نا فن و ٹیکٹیک ٹی چندی کاریمک غیر مرئی اریر“ (۱۲)

ولد اپانک:

”راست ہر فرے تو امی داپا وہ کہ براہوئی انشائیہ نامہو چس و زبیداری مے محسوس کر سا ہندا صنف آ ای عاشق مسٹ و تینا تخلیقی اظہار کن ہندا صنف و گچین کریت کہ دائی فطری مہر کس کھندی و“۔ (۱۳)

جو ہر براہوئی نوشتہ کیک:

”ثابت مروء کہ ایلو زبان آتے آن زیات براہوئی زبان ٹی انشائیہ اسہ شاییت و زرخیز و ڈغار کس ملانے کہ انشائیہ براہوئی زبان نافطرت تو اصل ہم آہنگ ارے و نوشتہ ٹی بھاز آسان ارے“۔ (۱۳)

خاصیت:-

براہوئی ٹی انشائیہ نگاری ناصنف نامختلف خاصیت آتے آپندی نوشتہ کاراک قلم کاری کرینو۔ ہر افٹے آن گڑ اس داڑے پیش کنتلک:-

داروٹ پروفیسر جاوید اختر نوشتہ کیک:

”انشائیہ، ادب نامہ ہندن ناصنف سے ہرانا ایلو صنف آتون عوک و تین پتینی و ژناسیالی سے۔ اسہ انشائیہ نگار کس تینا انشائیہ غاتے ٹی ہر صنف ادب آن فائدہ ہر فنگ کیک و لے انشائیہ نامہر شخ پین بچو صنف سے ناوند جوڑ متنگ کیک“ (۱۵)

مشکور حسین یاد ”انشائیہ“ صنف آتا لہ، (أم الا صناف) پانگ، وختس کہ ڈاکٹر وزیر آغا دا خطاب و

شاعری کن تحریر کیک۔ (۱۶)

نظیر صدیقی پانگ:

”انشائیہ ٹی تینا پین و ایلو دستار ٹی دوختی کنتلک“ (۱۷)

ڈاکٹر پروفیسر عبدالرزاق ناخیال نارڈٹ:

”انشائیہ نوشتہ بیرہ سو برو و بھدرا آ بندغ کنگ کیک، ہر مطالعہ کرو کاژان انشائیہ زورارے“۔ (۱۸)

پروفیسر سوسن براہوئی انشائیہ نامہ خاصیت کس دھن درشان کیک:

”انشائیہ بحیثیت صنف، ناول، افسانہ، ڈرامہ، مضمون و مقالہ آن گوئڈ مریک، ہندا سبب و کہ او ادب نامہ

دنیائی تینا حیثیت و منہینے ہر احق و حاجی عبداللطیف تینا کتاب "گرگیس" ٹی بھاز جوانی اٹ ادا کرینے"۔ (۱۹)
 پروفیسر موصوف موئی نوشتہ کیک:

"انشائیہ جذبات آتاپاشی رکن اسہ گچینو صنف نس و"۔ "دائی نوشتہ کار تینا ذاتی و انفرادی تجربہ غاتے بھوان
 پیش کنگ کیک۔ دھنکے حاجی صاحب تینا شخصیت و بھوان انکا ہیبت آتا آدیک ٹی ارک"۔ (۲۰)
 ولد اپانک: "انشائیہ ٹی ہرا کہ وڑ وڑول آتے تینا ٹی کنگ، ہرا ہیبت و کنگ، اودے تینا ذات نا حوالہ اٹ
 کنگ یا کم از کم تینا ذات و اوٹی ضرور اوار کنگ، بلکہ انشائیہ ٹی انشائیہ نگارنا ذات نا عمل دخل ہر حال ٹی بھاز
 مریک"۔ (۲۱)

حاجی عبداللطیف سنگر ٹی نوشتہ کیک:
 "انشائیہ بالغ نظری، فکرنا بسٹی و بلوغت نا خواست کیک۔ ہندا خاطر آن دادے زندنا شایبت انکا تحریر
 پانگانے۔ ولے داتینٹ مختصر مریک"۔ (۲۲)

موئی نوشتہ کیک:
 "انشائیہ نا تعلق ذاتیات تون و ایکہ تینا انداز بیان، خلکنی و شکفتگی نا وجہ اٹ مضمون آن اسل جتا و رگ نس
 تنگ"۔ (۲۳)

ولد نوشتہ کیک:
 "انشائیہ ہمو آدیک و ہرائی انشائیہ نگار و ایلو فتنے آن بیدس تینا چہرہ ہم نظر بریک"۔ (۲۴)
 سمونی پاک:
 "اسہ خسیس و ہیبت نا فکر و نظر نازیب تنگ نا بون بیرہ" فن "و انشائیہ ٹی دانا دا خس و دو کسے ہمو خس کہ شعرو
 سخن ٹی و خاص وڑ اٹ غزل نا صنف ٹی"۔ (۲۵)

اونا ایلو نوشتہ دھن و:
 "پاروٹی تمک کہ اینونا براہوئی انشائیہ تینا مٹ تینٹ و کہ دادے خنگ تون نن انشائیہ نا جوانیکا تعریف و پبہ

مرینہ۔ ہمدان انشائیہ، موائسٹ انکا صنف، ہر ادائی تینا تخلیقی اظہار کن گچین کریٹٹ۔ (۲۶)

براہوئی انشائیہ نگاری نا کتاباک۔

براہوئی ادب ٹی داوسکا انشائیہ نا صنف نا حوالہ سٹ ہفت کتاب چھاپ مسقو۔

- ۱۔ شروخ، کامل القادری، ادارہ ادب بلوچستان، ۱۹۷۰
- ۲۔ گورتچ، جوہر براہوئی، براہوئی پبلیکیشنز فرید آباد، سندھ، ۱۹۸۰
- ۳۔ اسٹ مٹ، خداداد گل، براہوئی ادب سوسائٹی کوئٹہ، ۱۹۸۸
- ۴۔ گڑگیس، حاجی عبدالطیف بنگلوی، براہوئی اکیڈمی پاکستان کوئٹہ، ۱۹۹۵
- ۵۔ شکر پھل، جوہر براہوئی، ۱۹۹۶
- ۶۔ براہوئی انشائیہ نگاری، حاجی عبدالطیف بنگلوی، براہوئی اکیڈمی پاکستان کوئٹہ، ۱۹۹۸
- ۷۔ لطیفیات، حاجی عبدالطیف بنگلوی، براہوئی اکیڈمی پاکستان، کوئٹہ، ۲۰۰۵

رسالہ جریدہ واخباراتے ٹی براہوئی انشائیہ نگاری:

برز کو کتابتیاں بیدس ایلم اخبار مختلف رسالہ غاتے ٹی گڑاس انشائیہ چھاپ مرسابر:
جوہر براہوئی:-

گورتچ نارندٹ، (ایلم، سنگت فرید آباد "تنائی چلتن")

چا، (ایلم اخبار مختلف شمارہ غاتے ٹی)

مراد، (مہر مئی ۲۰۰۵ ہفت روزہ ایلم ۱۷ اکتوبر ۲۰۰۵، ایلم ۲۶ ستمبر ۲۰۰۵)

سوزو، (مہر جولائی ۲۰۰۵، صفحہ ۶)

وارث شاہین براہوئی "چا" (ایلم اخبار مختلف شمارہ غاتے ٹی)

شاہین بارانزی "ای" (ایلم اخبار مختلف شمارہ غاتے ٹی)

سوسن براہوئی، "امن" "گودی" حیدرآباد ("امن نمبر" صفحہ ۳۱)
 محمد صدیق ساسولی "لمسی دوی تا گودی نا انجام" سنگت فریدآباد (فیض نمبر) صفحہ ۲۰
 رسول بخش فنا "پھل" (ایلم اخبار، ۲۶ نومبر ۲۰۰۶، صفحہ ۲۲)
 رسول بخش فنا "پھل" (ایلم اخبار، ۱۷ اکتوبر ۲۰۰۶، صفحہ ۲۲)

براہوئی انشائیہ نگاری نا صنف و نوشتوک آتافن آچندی نوشته کاراک تحقیقی و تنقیدی تبصرہ عاتے رسالہ، اخبار، کتاب آتاپیش لفظ و سرلوز نادر و شم ٹی لکھیسا بسنو۔ ہرانتے ٹی کنا تحقیق ناردٹ جوہر براہوئی، ڈاکٹر عبدالرحمان براہوئی، ملک محمد پناہ، پروفیسر ڈاکٹر عبدالرزاق صابر، پروفیسر سوسن براہوئی، نور محمد پروانہ (ایماندار) مہر دل پروانہ، پروفیسر جاوید اختر، عبدالقیوم بیدار، حاجی عبدالحیات منصور براہوئی، میر محمد الفت، ڈاکٹر علی احمد شاد، محمد عظیم شاکر، مولانا عبدالحق ابا کبی، غلام نبی راہی، معاذ اللہ جمال دینی، رحیم ناز، محمد عالم براہوئی و پینک شامل ء۔

دا شرف مند آ تبصرہ نگار اتے ٹی گڑ اس بیرہ کتاب خواجہ نا صفت و حوصلہ افزائی ء کر سا بسنو، دے کس کہ چندیک تا انشائیہ ن افن، تیکنیک، بن بنیاد، درو شم، تعریف و اصلاح، ایلو صنف آتھون خودکی و سیالی، خاصیت و اسلوب، اصول و زمرہ واریک، جوانی، نزدوری تا ذی آخیالاتا درشانی ء کرینو۔ ہراژ ان معلوم مریک کے اینونا براہوئی انشائیہ اول آن زات ساہ سیک ہلکنے!

ہندن سما تمک کے فن نا حوالہ ٹ و اصنف ادب نا ذی آ مبسوط نوشته ہم موئی بسنے، ایکہ "براہوئی انشائیہ نگاری" ٹاپٹ ۱۹۹۸ ٹی مکمل ء کتاب سے نادر و شم ٹی چھاپ مس۔ ایکہ انشائیہ ن افن و تاریخ، براہوئی انشائیہ نگاری نادر و شم، اسلوب و اصول آتے آن دا صنف ٹی دلچسپی ہلوک آتے زبہ و پبہ کرے۔ دا کتاب نارد و بند ٹی گڑ اس داوڑ کنا سر ہالاک اوڑدہ ء۔

انشائیہ نا تاریخ، تعریف، ESSAY و انگریز وشتوک آتا دا روڈ ٹ پین اصطلاحاک، اینونا انشائیہ انگریزی آن اردو و اوکان گڈ براہوئی ٹی امر بس؟ انشائیہ نا ایلو صنف و ہنکھ انشاء پردازی، افسانہ، غزل، بوگ و شوگ، مقالہ و مضمون تون سیالی و جتائی و پین۔ (۲۷)

براہوئی انشائیہ ناسلوب (Style):-

معلوم مرید کہ براہوئی انشائیہ نگاراک جتا جتا غا اسلوب تینا کرینو ہر افسے آن گڑا سے نامونہ پیش کھٹک
سید کامل القادری:-

”اللہ توار کہ۔ اللہ توارے۔ بن اوڑ تو سنگتی کر۔ اودے درست کر، او ہر جا گہ ٹی ارے! دا نگ اینگ
شیف و بزز، چپ و راست ہر پارے غارے! جانمازے تالان کیس یا کپش سجدہ کیس یا کپس، مونے قبل
کیس یا کپس۔ او عبادت نالائق۔ سجدہ کرزک۔

نیم ن ناوخت اے۔ دروازہ، تفوک اے عیش و عشرت ناکل گڑاک تھوکو، ساقی اے پٹے پے، او تو نے
اے۔ خنتے نے پشہ ارک، تینا خیالاتا کوزہ نابائے یلا کہ، اوڑ ان تینا ذوق اود توجہ ناکوزہ اے پر کہ۔ او جوڑ تیلخ اوڑ ار
بک اس بل۔ اوڑ ان گلم کرک، کنگ اوپا۔

نی کننا اس، ای ناٹ۔ نی مولا اس ای بندہ اٹ۔ نی بلن اس۔ ای چنگ اٹ۔ نی زندہ اس۔ ای مرد
اٹ۔ نی روشن اس۔ نی افضل اس۔ نی اکمل اس، نی کل اس، ای ناٹخ اسے اٹ۔ نی کننا است ائی اس۔ اسے
ہیت اس تو بن۔

دانگ ارا داپتے بن۔ استت بن۔ پدہ پاوہ فریادے کننا بن۔ دانا جوڑ نا بن۔ بریاد نا بن۔
یا سخی یا خدا! ناروخ تنگ نا شرنگاہ وختے۔ کنناخن تاروک۔ ای کلے یلہ کرے نٹ، اونا پارغا مونے کرے
نٹ، نادوئی دوئے سمٹ اودے توار کیوہ:

نی کل دنیا ناما لک: ای نے پاوہ، کننا استے تینا اراجوڑ کر۔ وخت وختس دا کچی آ، اُسٹے ٹی برک، داڑے نا
قابل بچو گڑ اس اف۔ نی ہر گڑاغان بے پرواہ اس، بندہ نواز اس، بندہ نوازی کہ: (۲۸)
جو ہر براہوئی:-

بیوسی نا جنازہ تینا کوپا آہر فیف، وخت نا تندورٹی بیٹ، است جم مسٹ وخلق آسٹ، تو کئے آن مسٹ، ہمو
بیوسی کنا خلق نا دروازہ آسلوک شہکو اس خلک مخا، کئے غیرت بس، ای پدائی نہاٹ تینا جندے وخت نا تندورٹی

مریک !! ارمیکو "پن شہید ادا نا باروٹ ای بیج تیرہ! مسٹیکو نا پن پھڈ شہید" اوخت وخت چرت ٹی کاوہ، دنیائی کل آن زیات پھڈ شہید اک "ء! خدا یاد اہنتے کن آخرت ٹی انت مرو" (۳۴)
غنحوار حیات :-

"اسہ نن کس جنت الفردوس نازی آہناٹ! خوب سیل کریٹ۔ وختس سما کریٹ تو کاٹم کنا جچانا نت تے آ
تخوک اس" (۳۵)

انشائیہ ٹی بوگ شوگ نا تنقیدی جائزہ:

انشائیہ نا صنف تون بوگ شوگ آ مضمون تے اوڑدہ کنگ نا مطلب دادے کہ نوشتہ کارنا ذہن ٹی داوسکان بوگ شوگ، مزاحیہ مضمون و انشائیہ نا فرق واضح اف! ہندن ہمونوشتوک و خوانوک آتے دا پانگ ضروری ء کہ براہوئی ادب ٹی بوگ و شوگ یا طنز و مزاح آ ہم کاریم مسنے۔ ایکہ نیخی جتا و صنف کسے و لے معروف انشائیہ نگار نظیر صدیقی کنا داہیت تو اتفاق کیک او پانگ:

"طنز و مزاح ادب نا صنف اس اف بلکہ اسلوب نا صفت کسے و اسلوب نا اصطفاک ادب نا ایلو صنف آتے
ٹی ہم شاغنگرہ یا غنگرہ" (۳۶)

معلوم مرے کہ انشائیہ نا تینا اسہ جتا و مقام سے۔ انشائیہ نگار نا شخصیت ٹی شرافت و او نا نوشتہ ٹی نفاست لازمی ء۔ ہندن پانگ مریک کہ انشائیہ مزاحیہ مضمون تا مقابلہ ٹی اسہ بڑو برتر ء گڑا سے۔ انشائیہ نگار نا مقصد تینا خوانوکاے مخفنگ اف بلکہ اودے پیرہ تازہ دم تنگ ء۔ ہندن ضرورت تما تو تینا خوانوکاژ کن چٹ ء، بشندہ سے نا سیونج کس کنگ کیک، ایکہ شجر ممنوعہ "اف! لے ہموہن ء، بشندہ سے نا ایکہ شاعرانہ مزاح (Humour Poetic) پاننگ! دا مزاح ٹی ٹوینک و بشندہ اسے ایلوڑ تون اوڑدہ تہرہ۔

ایلوہیت دادے کہ انشائیہ نوشتوک نا چند نا تب ٹی اگر مست آن ٹوک نگار ساڑی ارے تو دادا و اصلاح نا نیت اٹ تینا تحریر ٹی تہرنگ کیک نہ تہ انشائیہ غا "خو" نا باریم کس تنگ دانازرک آ صنف ادب ء دم درہ فنگ نا عمل

پاننگو۔

پروفیسر سون براہوئی انشائیہ فی مزاج یا ٹوک نکار آسہ جہہ کس دھن تبصرہ کیک:

”حاجی صاحب نا انشائیہ غاتے آن معلوم مریک کہ اوناتب ٹی ٹوک ونا ٹولی نا عنصر ساڑی ء۔ اونان انشائیہ غاتے ٹی ٹوک آک ہندا خدر خلکن ء کہ دافنے آن کسے نہ است آزاری نا گند بنگ۔ ہراڑے اونان ٹولی آن کاریم بلکنے تو تہذیب و شائستگی نا دنگ آتے آن پیش تمنے بلکہ اوراج ٹی ساری بے ڈول آوڑتے آہندن تنسے کہ اوفنا اصلاح مرے“ (۳۷)

ولے میر محمد الفت انشائیہ وٹوک نکار ء اوڑدہ کنگ خواہک:

”اصل اٹ انشائیہ یا مزاج نگاری یا بوگ شوگ دا ہم نا ڈیہ وخلق آتا بے مٹ ء میراٹ ء۔ اسہ کنڈار سم و دوداک ایلو کنڈا پڈنا ہر وحب، مسٹیکو پلوا دنیا نا تیزی، میڈیا نا بھارستی انگ۔ دا کل زندنا شیخ آک ء۔ دا کل آن بیدس لکھ پڑھ کروکا کچٹ سلینو“۔ اصل اٹ داوڑ وڈول آتے ٹی کنا ہم نوشتہ نارنگ ارے۔ اول اسی نکاسٹ کہ داوڑ بیرہ ای نوشتہ کنگ کیو۔ ولے حاجی عبداللطیف نا کتاب نا خوانگ آن پداسہ بولی سے نا اسہ رنگ سے نا بارہ اٹ نوشتہ کروکا ک بھازغ“۔ (۳۸)

تقیدی تبصرہ نا دروشم:-

داڑے نن براہوئی انشائیہ ”نا تحقیقی و تقیدی تبصرہ غاتا اسہ گوٹد ء جاچ کس ہلینہ:

جو ہر براہوئی نا تبصرہ غال ملاحظہ مریر:

”مغربی ممالک انشائیہ نا صنف نار دٹ سنجیدگی تو سوچ کتو۔ ولے مشرقی ممالک دا صنف نا تشریح اصل اُست نا کب تو بیان کرینو۔ ای تینا مہربان عالم آتا اجازت تو اگر پاد کہ قرآن مجید ٹی انشائیہ نا حسن موجودارے تو بیجا مروف! موقعہ آن فائدہ ہلسا عرض کنگ ٹی اٹ۔ نن یورپ نارعب ٹی ادب نا عام صنف آتے مغربی مفکر آتے آن حوالہ ہلینہ۔ ضروری اف کہ مغرب نا ہر حوالہ نن تینکہ سند چان۔ بجائے خود ارا صد سال مست یورپ ٹی بش مروکا“ المانوی تحریک ”مشرق نا عظمت نا علمی ء دلیل سے۔ ہمو وخت آن ہل مغرب نا عالماک مشرق نا نہ بیرہ اثر

قبول کریں۔ حاجی عبدالطیف خان نادا کتاب نامطالعہ کین تو انشائیہ بحیثیت ادبی صنف ناروٹ مغربی مفکر آتے
اسک ہموہس اف ایکہ مشرقی عالماتے اسک ارے، کنا چانگک نامطابق انشائیہ نا اصلی آوطن مشرق
ارے۔ (۳۹)

ولد نوشته کیک: نامطالعہ کین تو انشائیہ بحیثیت ادبی صنف ناروٹ مغربی مفکر آتے
"انشائیہ انت کسے؟ ناجوب فی حاجی نادا قابل قدر آچاچ آکن ذاسا ذہن آتے فی بچو بلاسی سلوف۔ تینا حد
سکان انشائیہ نالغت، فنی تعریف و ماحول و خوب بیان کرینے۔ علمی و ژٹ دا کتاب فی انشائیہ ناکل ضرورت و
صلاحیت آتے بیان کرینے کہ ہر ترکیب فنی ارے۔ ہر اتم حاجی ناقلم انشائیہ نا خوشبو آن پھر و۔ ضروری اس کہ
انشائیہ نا تعریف فی اسدا انشائیہ کس شامل کرو سس۔ (۴۰)

مولی نوشته کیک: نامطالعہ کین تو انشائیہ بحیثیت ادبی صنف ناروٹ مغربی مفکر آتے
"منوئی تمو کہ حاجی عبدالطیف نا کتاب "براہوئی انشائیہ نگاری" براہوئی انشائیہ نگاری نا تعریف و تشریح و
تاریخ تو اور فن انشائیہ نگاری نا باروٹ اسہ عالمی و علمی او جائزہ سے۔ فن سے نا متعلق براہوئی فی اولیکو کتاب مرو و
کتاب نا نثری ترکیب و زیبائی آغور کروں تو فن سے نا باہٹ نوشتہ مرو کا دا کتاب حد سے اسکان انشائیہ نا و ردول
ہم تنک۔ (۴۱)

حاجی عبدالحیات منصور براہوئی نوشته کیک: نامطالعہ کین تو انشائیہ بحیثیت ادبی صنف ناروٹ مغربی مفکر آتے
"براہوئی انشائیہ نگاری نا فن و تحقیق نا بنیاد و نوشتہ مسنے داروٹ دا کتاب چندی کتابا تا عرق و نچوڑے دا وڑ نا
پٹ و پول اصل فی عالمی و ترقی یافتہ زبان آتے فی مریرہ۔ مگر الحمد للہ براہوئی محقق آک تحقیق نا میدان فی دنیا نا ترقی
یافتہ آ زبان آتے توں ہم کو پید و ہم سفر مر سماننگ فی ء۔ اگر دن انگا کتابا تا ایلو زبان تے فی ترجمہ مرے تو یادہ
ہموڑے واکان زیات و و آ پلنگر۔ زر نا قدر زرگر پہر مر یک۔ ننا قاریک تحقیق ناروٹ مون بفسہ مستی
مفسر۔ (۴۲)

پروفیسر ڈاکٹر عبدالحمید شاہوئی نوشته کیک: نامطالعہ کین تو انشائیہ بحیثیت ادبی صنف ناروٹ مغربی مفکر آتے
"سلی پور نا لہ"۔

زہیری عیشیف کپک۔ (۳۶)

معاذ اللہ جمال دینی نانوشتہ کس پیش ع:

”دا انشائیہ غاتہ خواننگ آن پددا معلوم مر یک کہ خدا داد گل ناقلم نامکمال دادے کہ اور ارج ان چنکا چنکا خرابی یا گندی تہ اسد دن انداز سیٹ انشائیہ ناوڑاٹ نوشتہ یک کہ اموپا تنو کہ دوشہ ہم کہے اولٹ ہم پنپ۔“ (۳۷)

جو ہر براہوئی ناباروٹ ذوق براہوئی نانوشتہ کس موان گدر یزگا۔ پانک:

”ہراڑ اسکان کہ او نا انشائیہ غاتہ تعلق ارے تو داروٹ او نا اسہ جتاؤ ہمتواری کس ارے۔ لب ولہجہ کس ارے۔
 دا لہجہ ٹی براہوئی نا انشائیہ نگاری بھاز زبید ار مر یک۔ وزمانہ حال ناشعور ہم براہوئی ٹی انشائیہ او نادر و شم تزوک اف
 واہم دا اصطلاح او نانوشتہ غاتے اٹ عام مس۔ براہوئی انشائیہ نگاری نادرستی ووڑو ووجہ وضاحت کن کل آن بھاز
 مضمون او نوشتہ کرے وانشائیہ ادب نا جتاؤ شیخ سے نا حیثیت اٹ متعارف کرنے۔ ہندا کان او دا انشائیہ نا تاریخ
 ٹی پاش غم مقام کس تنگ۔“ (۳۸)

محمد عالم براہوئی نا تنقیدی تبصرہ ملاحظہ مرے!

”خولجہ غاک: پوسکنا حاجی عبدالطیف پوسکنو ہیٹ یک۔ ہر سال قوم ع پوسکنا کتاب سے نا ٹینگی سر یک۔ ای
 اوتا ہر پوسکنا کتاب ع خواننگ وختا ہندا فیصلہ کیوہ کہ حاجی صاحب نامکمال نا گڈ یکوڈا کو ہندا دے۔ ولی ایلو سال کنے
 پداتینا ہیٹ وڈیھ ع بدل کروئی تمک۔ حاجی صاحب ادھن تواف کہ ہراکان بند غاک دم دینگرہ نم، ہموکان بنائے
 سفر کیرہ۔“ ”خولجہ غاک حاجی صاحب آستا کتاب ”لطیفیات“ کنے ہیٹ کنگ نا شرف ملا تو کنے خبر آو کہ دا کتاب
 آہیٹ کنگ کنے آزرارے۔ ولے دا خدا ر بلھا شرف ع ای امر دو آن گدر یفیہ انتے کہ حضرت یوسف علیہ السلام
 آہیٹ ہلنگ کہ بلہ کس گھڑک کس دریس۔“ (۳۹)

عبدالحمیات منصور براہوئی ”براہوئی درنوشت“ نا عنوان تون نوشتہ یک:

”ایہن تو چندی انشاء پروازاک دا فضاء ٹی پرواز کنگ کن پرہ تول کر سا براہوئی درنوشت یعنی کتاب خولجہ
 غاتے تون تینے تک و تول کرینو۔ مگر دا تما خولجہ کامل القادری، جو ہر براہوئی، خدا داد گل، حاجی عبدالطیف ہنگوئی

آسٹاپنک تاریخ ناپتہ غاتے آثبت مستو۔ واکان بیدس ڈاکٹر تاج ریکسانی، شاہین بارانزئی، محمد وارث شاہین، رسول بخش براہوئی، غلام نبی راہی، انجم براہوئی، داہڑا تینا بلی تے دووہلنگو۔ مہہ عتہ کامل القادری کشا۔ اینو پھگہ حاجی عبداللطیف ہنگڑئی ناہلی غٹ آن مون۔ براہوئی درنوشت ناہیت آادنا پن بے اختیار دوی آدیر آبار بریک۔ (۵۰)

معروف انشائیہ نگار محترم جوہر براہوئی تبصرہ کرنا نوشتہ یک:

”براہوئی انشائیہ نگاری کی عام مقبولیت اور براہوئی لسانی ہیئت انشائیہ کے لئے انتہائی موزوں اور سازگار ہونے کی وجہ سے انشائیہ نگاری کے فن کیلئے کتاب کی ضرورت محسوس کرتے ہوئے براہوئی زبان کے نامور دانشور عالم حاجی عبداللطیف ہنگڑئی نے محنت شاقہ سے اس فن پر اور براہوئی انشائیہ کے لوازمات کے سلسلے میں انتہائی کار آمد کتاب ”براہوئی انشائیہ نگاری“ لکھی۔ (۵۱)

براہوئی انشائیہ نابابت سٹ پروفیسر جاوید اختر نا تحقیقی و تنقیدی آہملہ غاتا ذکر ضروری۔ دھنکھ اونوشتہ یک:

”برصغیر میں اگرچہ انشائیہ نگاری کا رواج برطانوی نوآبادیاتی دور میں یورپی علوم و فنون کے نشر و اشاعت کے ساتھ ساتھ شروع ہوا۔ سرسید نے اس سلسلے میں پہل کاری کی۔ جیسے کہ مصنف کتاب، ”براہوئی انشائیہ نگاری“ نے بیان کیا ہے۔ لیکن برصغیر میں انشائیہ نگاری کی بنیادیں ابو الفضل کے انشائیہ ”ابو الفضل“ میں بھی دیکھی جاسکتی ہیں۔ بہر کیف مصنف نے انشائیہ نگاری کی تاریخی کڑیوں کو باہم مربوط کرنے کی خاطر خواہ کوشش کی ہے اور یورپی ادب سے لیکر اردو ادب اور پھر براہوئی ادب تک انشائیہ نگاری کی تاریخ کو بالترتیب بیان کر دیا ہے۔ (۵۲)

آخری:-

اینو داہیت ائی ہج شک سے ناگمان و گنجائش سلینے کہ انشائیہ ادب نا بھاز شرف دارو باوقار مصنف سے ذریعہ اظہار کن بھاز ماخول و معقول ہم ارے۔ دا صنف و تخلیق کروک نئے اسکان سر کروک آتے ئی چندی با اعتبار و مستند آدانشور و تخلیق کار آناحید و خواری اوڑوہ۔

دھنکھ پانگانے کہ تنقید نا جوان انکا اصول دادے کہ تنقید ناچہ اصول کس اف! ہنداژکن نقادچہ اصول و قانون

سے ناپا بھد مفک۔ گرواد اہیت آن من ناگار مننگ کہی نہ کہ براہوی انشائیہ و انشائیہ نگار آتا باروٹ داڑے سے تہ تجربہ خانا
اقتباس آتے آن مچ بھار بھت کریں۔ واکف ہم تنقید نا کیل فی بریرہ۔ البتہ نقاد نا چندی صفت آتے آن اس صفت
کس دا ہم اڑے کہ او بیہ ریامرے وادپ پارہ سے نا جوانی و زوری تاروٹ سوگوہ و لیل و فیصلہ تنگ ناوس تہ
دھنک ایونا غزل و نظم فی پھاش و فرق کس ساڑی ختنک، یقین ت وافر ق مضبوط بند او آتھنک کن نا
دانشور و ادیب آتا بھلو و کس ارے اباید کہ براہوی انشائیہ نامید آن فی ہم ادیب دانشور و نقاد ک تینا فرض نا
ادائیگی کر ساد اصنف ناخذ وکیل تے مقرر کیر۔

ای دا منہ تہراتی اقتباس آتے پیرہ نوشتہ کٹھ۔ بلکہ ہونوشتو ک، قاری یا ہونو نقاد کن پیش کنگ ناچیرت
کریٹ ایک داوسکان تینا ذہن فی انشائیہ نا صحیح تصور عجمی کنگ ناگیگ کتو، ایلو دا کہ داقتباس ایک انشائیہ نا فن
ع پیرہ مہیز خلیہ بلکہ دافتے فی انشائیہ نا صنف و خوانگ، نوشتہ کنگ و داڑا تجربہ و تنقید کنگ نا احساس و زوی کنگ نا
احساس ہم اڑے۔

منہ وخت مومٹ براہوی رسالہ سے فی "براہوی انشائیہ" ناروچ روان (۵۳) نا مہر حال توں مضمون کس
خوانگ! شرفدارا نوشتو ک نا مضمون آن سماجیو کہ او انشائیہ نگار ناروچ نا ارواگی نا باروٹ اُست خواہی پاش
کریے؟ یا کہ انشائیہ ناروچ بوال تنگ نا خیال کس پیش کریے؟! بہر حال ہر قوم آ حالت آتے فی "روح ناروان
منگ" کہیگ و سا تنگ نا اصطلاح و معنی فی بریک!

منشے انشائیہ و انشائیہ نگار ہر تو ما ک تینا سماہ آن دوست و ب خدا کپ ایک دافتے آن اسٹ ناروچ
"روان" مرے تو ای چاوہ کہ نئے مرحومین نا پد ناتے حج فائدہ رسینکپ! روح کسے نارواگی و جون نا نا ٹڈ ڈیگ، ہر
تو ماتے فی ن تہ کتہ بچو آمراتی جھنہ!

انشائیہ نا پہنا و ہر کس، ہمہ گیری، بیخ و بیخ، مہر حال آتا تانی و VERIETY نا بابت دانشمانداندہ ہیٹ کنگ
انشائیہ توں اُست خواہی نا ثبوت ایٹک۔ ہند پارہ غاہر اتم قلم کاراک قلم ہر فیہر گروا و من چا کہ دا صنف ادب کن خیر
خواہی نا تحریک مہیز ہرنے! ہندان داز ندگی و فن پارہ غا قدم قلم فی بین وں وواک کس ووی مس!

حواشی

- ۱- فیروز اللغات (اردو) جامع، فیروز سنز لمیٹڈ، لاہور
عبداللطیف ہنگلوی "براہوئی انشائیہ نگاری" براہوئی اکیڈمی، کوئٹہ، ۱۹۹۸، پینہ ۲۹
- ۲- انور جمال، "ادبی اصلاحات" نیشنل بک فاؤنڈیشن اسلام آباد، ۱۹۹۸ پینہ ۱۵
- ۳- ڈاکٹر عبدالرزاق صابر "لطیفیات" (تبصرہ) مشمولہ لطیفیات، مصنف عبداللطیف ہنگلوی، براہوئی اکیڈمی پاکستان، کوئٹہ، ۲۰۰۵، پینہ ۱۳
- ۴- جوہر براہوئی "چھلمیکو ابدال" (تبصرہ) مشمولہ "براہوئی انشائیہ نگاری" مصنف عبداللطیف ہنگلوی، براہوئی اکیڈمی پاکستان، کوئٹہ، ۲۰۰۵، پینہ ۱۸
- ۵- ایضاً، پینہ: ۱۸
- ۶- ایضاً، پینہ: ۳۱
- ۷- مشکور حسین یاد "ممکنات انشائیہ" پولیمیر پبلشرز لاہور، ۱۹۸۳، پینہ ۴۳
- ۸- جوہر براہوئی (تبصرہ) گڑگیس، عبداللطیف ہنگلوی، براہوئی اکیڈمی پاکستان، کوئٹہ۔ ۱۹۹۵، پینہ: ۶
- ۹- ڈاکٹر عبدالرزاق صابر "ادب ناہنچاک" براہوئی ادبی سوسائٹی، ۱۹۸۱ء، پینہ: ۹۸
- ۱۰- ایضاً پینہ خاک: ۹۸-۹۹
- ۱۱- رحیم ناز، "لطیفیات اسے جائزہ اس" بہفت روزہ ایلم مستونگ، ۲۵ تا ۲۷ جون ۲۰۰۷
- ۱۲- براہوئی انشائیہ نگاری، پینہ: ۷-۸
- ۱۳- لطیفیات، پینہ: ۸-۹
- ۱۴- براہوئی انشائیہ نگاری، پینہ: ۲۰
- ۱۵- جاوید اختر "براہوئی ادب کا تناظر" براہوئی اکیڈمی، کوئٹہ، ۲۰۰۰، پینہ: ۵۲

- ۱۶- سہ ماہی ادبیات، اکادمی ادبیات اسلام آباد، اپریل، تا ستمبر ۱۹۸۹، پینہ: ۲۰۸
- ۱۷- سہ ماہی ادبیات، اکادمی ادبیات اسلام آباد، اپریل، تا ستمبر ۱۹۸۹،
- ۱۸- محمد عالم براہوئی "کتاب لطیفیات (تبصرہ) مشمولہ ماہنامہ "مہر" نوشکی، ستمبر ۲۰۰۵، پینہ: ۳۲
- ۱۹- پروفیسر عبدالحمید شاہوئی "جدید براہوئی نثری ادب" ساراوان اکیڈمی، مستونگ، ۱۹۹۹، پینہ: ۱۶۱
- ۲۰- پروفیسر عبدالحمید شاہوئی "جدید براہوئی نثری ادب" ساراوان اکیڈمی، مستونگ، ۱۹۹۹، پینہ: ۱۶۲
- ۲۱- پروفیسر عبدالحمید شاہوئی "جدید براہوئی نثری ادب" ساراوان اکیڈمی، مستونگ، ۱۹۹۹، پینہ: ۱۶۳
- ۲۲- لطیفیات، پینہ: ۸
- ۲۳- ایضاً، پینہ: ۸
- ۲۴- ایضاً، پینہ: ۱۰۸
- ۲۵- براہوئی انشائیہ نگاری، پینہ: ۴۰
- ۲۶- ایضاً، پینہ: ۳۱
- ۲۷- ایضاً،
- ۲۸- کامل القادری (مست نا تواریخ و شرح) ادارہ ادب بلوچستان، کوئٹہ، ۱۹۷۱، پینہ: ۷
- ۲۹- جوہر براہوئی "بیوسی" مشمولہ شکر پھل "براہوئی اکیڈمی، ۱۹۹۲، پینہ: ۶۲
- ۳۰- عبدالطیف بنگلوی "اشرف المخلوقات" غیر مطبوعہ انشائیہ
- ۳۱- تاج ریسائی "انجیر نا پھل" مشمولہ ہلسم رنگ، قلات پبلشرز، کوئٹہ
- ۳۲- وحید ساغر "مطلب" ایضاً، پینہ: ۲۸
- ۳۳- وارث شاہین براہوئی "چلتن" مشمولہ ایلم مستونگ
- ۳۴- شاہین یوسف "پھند شہید" مشمولہ ماہنامہ مہر نوشکی، نومبر ۲۰۰۶
- ۳۵- عنخوار حیات "لمنہ" مشمولہ نعت روزہ، تلار، نوشکی، ۲۸ مارچ ۲۰۰۵

- ۳۶۔ نظیر صدیقی بحوالہ جدید اردو انشائیہ، مصنف اکبر حمیدی، اکادمی ادبیات پاکستان، ۱۹۹۱ء، پینہ: ۳۶
- ۳۷۔ سوسن براہوئی، درشان خیال مشمولہ لطیفیات، پینہ: ۳۹
- ۳۸۔ لطیفیات، پینہ: ۳۴
- ۳۹۔ براہوئی انشائیہ گاری، پینہ: ۱۸-۱۹
- ۴۰۔ ایضاً، پینہ: ۱۸
- ۴۱۔ ایضاً، پینہ: ۱۹
- ۴۲۔ عبدالحیات منصور، براہوئی درنوشت "مشمولہ استار، سوراب، ستمبر ۲۰۰۶ء، پینہ: ۱۷
- ۴۳۔ پروفیسر عبدالحمید شاہوانی "جدید براہوئی نثری ادب"، پینہ: ۱۷
- ۴۴۔ جوہر براہوئی "سچائی نامسافر" مشمولہ اٹ و مٹ، مصنف خداداد گل، براہوئی سوسائٹی، کوئٹہ، ۱۹۸۸ء، پینہ:
- ۴۵۔ درنوشت "مشمولہ لطیفیات" پینہ: ۲۱
- ۴۶۔ ایضاً، پینہ: ۲۲
- ۴۷۔ اٹ و مٹ، پینہ: ۱۵
- ۴۸۔ ذوق براہوئی "براہوئی انشائیہ ناروح رواں" مشمولہ ماہنامہ استار، سوراب، ستمبر ۲۰۰۶ء
- ۴۹۔ محمد عالم براہوئی، "کتاب لطیفیات" (تبصرہ) مشمولہ ماہنامہ "مہر" نوشکی ستمبر ۲۰۰۵ء
- ۵۰۔ عبدالحیات منصور، براہوئی درنوشت "مشمولہ استار، سوراب، ستمبر ۲۰۰۶ء، پینہ: ۱۳
- ۵۱۔ جوہر براہوئی "تبصرہ شیرزائے" "توقی مہر ستمبر ۲۰۰۵ء، پینہ: ۲۲
- ۵۲۔ جاوید اختر، حاجی عبدالطیف بنگلوی کی کتاب "براہوئی انشائیہ نگاری کا جائزہ" مشمولہ براہوئی ادب کا نیاتناظر،۔ براہوئی اکیڈمی کوئٹہ، ۲۰۰۰ء، پینہ: ۵۱-۵۲
- ۵۳۔ ذوق براہوئی "استار سوراب" ستمبر ۲۰۰۶ء، پینہ: ۱۸